

JANUSZ POTOCKI

**Szkoła Parafialna
w Jabłowie**

LIPINKI SZLACHECKIE

2015

Pierwszą szkołą, jaka powstała w obwodzie wsi Jabłowo, była szkoła parafialna. Jak sama nazwa wskazuje powstała ona przy ówczesnej rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Nie zachowały się dokumenty, które w sposób precyzyjny określałyby datę jej powstania. Wiadomo tylko, że po opanowaniu Pomorza Gdańskiego przez Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, potocznie zwany krzyżakami, zaczęto stawiać z czerwonej cegły maleńki, kwadratowy kościół parafialny. Jest to obecne prezbiterium. Wokół budynku kościoła usytuowanego na niewielkim wzgórzu przy rozwidleniu *via mercatorum* (droga kupiecka) umiejscowiono parafialne budynki gospodarcze (owczarnia, obórka i stajenka) oraz plebanię i organistówkę. Musiało to być przed 1341 rokiem, gdyż w tym czasie zawiadujący parafią jabłowską Krzyżacy wydzielili z niej nową parafię Klonówka (Traugenhof), w której również powstała szkoła parafialna.

Na podstawie dokumentów można z całą pewnością stwierdzić, że szkoła w Jabłowie istniała już w latach 1565, 1596, 1597, 1703 i 1711.

Szkoła parafialna była organizowana i nadzorowana przez Kościół katolicki. Nauka miała być bezpłatna, a do szkoły byli przyjmowani chłopcy pragnący się poświęcić stanowi duchownemu oraz wszyscy inni wykazujący chęć do nauki. Przeciętą liczbą uczniów wahała się od 8 do 12. Nie było obowiązku szkolnego i nie wszystkie dzieci z niej korzystały. W szkole parafialnej nie było miejsca dla dziewcząt.

Program szkoły obejmował naukę czytania i pisania, podstawy łaciny, ministranturę, śpiew kościelny. Czasem uczono rachunków i stylistyki średniowiecznej. Za brak postępów w nauce lub złe zachowanie uczniom wymierzano kary cielesne. Wyjątkowo zdolnym uczniom udało się dostąpić święceń kapłańskich. Przy nauce łaciny można było się nauczyć czytać i pisać także w języku polskim. We wsi często potrzebny był chłop piśmienny, który mógł wystąpić w sądach gminnych. Czasem w sporach z dworem umiejętność pisania mogła bronić chłopca przed dodatkowymi obciążeniami nakładanymi wbrew ustawie.

Nauka nie odbywała się systematycznie. Przerywano ją w czasie silnych mrozów, prac polowych czy epidemii. Podczas wojen zajęcia zawieszano.

Nauczycielami najczęściej bywali: miejscowy organista, student, który z różnych powodów musiał przerwać studia, absolwent szkół miejskich lub klasztornych, a nawet szkół parafialnych. Byli oni całkowicie uzależnieni od miejscowego proboszcza i zobowiązani do różnych posług w kościele. Wynagrodzenie wypłacano im z kasy kościelnej, również otrzymywali produkty żywnościowe lub korzystali z prawa „wolnego stołu” u proboszcza lub rodziców dzieci, które uczyli. Mieli też prawo do bezpłatnego mieszkania, użytkowania określonego areálu pola uprawnego i różnych posług od mieszkańców (np. uprawiania ziemi).

W drugiej połowie XVI wieku pod wpływem nauki Marcina Lutra wszystkie okoliczne kościoły przeszły we władanie ewangelików, a wraz z nimi i szkoły parafialne.

aliquot Mansi quorundam ex quibus soluebantur
pro fabrica Ecclie annuatim Marc. 40.
quas moderna D. Capitanea Mevica Bay
gratulo suo donavit.

Jablowo

Villa Regia Ecclie munita fuit. Leantur per
annos 20 dampnis heresi infecta fuit. Quam
Ann. superiore 1596 Regia D. Capitanea Cechi
lica restituit. Aeterna fuit non dum renovata
portatile suam, in argentis et aeneis nu-
mmeris nulla habet.

Mansi Ecclesie

Mansi agri quatuor. Domus Nobilis cum uno
Hypocausto, Allodio et horto. Taxam percipi
ex Villa eadem, quae sola pertinet ad curiam nostram
Sicuti possunt iniquis. Mansi. 60 ex qualibet
illorum. Sunt per mediam viciniam. Sicut
per mediam viciniam.
Sunt etiam 2ª Tomacula ad Ecclesiam. Sicut
ex quibus una pertinet annuatim Marc. 5. ex al-
tera sunt 2ª Sicut.

Fot. 2 Kopia zapisu z 1596 roku potwierdzającego powrót dóbr kościelnych w Jabłowie w ręce katolików

W Jabłowie, które w tym czasie było wsią królewską, ewangelicy w 1565 roku przejęli miejscowy kościół katolicki. Nauka w szkole parafialnej nieco podupadła. Trwało to do 1596 roku (31 lat), gdy wszystkie kościoły i szkoły parafialne w okolicy Starogardu dzięki staraniom księdza biskupa Hieronima Rozrażewskiego wróciły w ręce katolików.

W 1596 roku nauczyciel w Jabłowie otrzymywał od każdego gospodarza po 1 groszu, a od zagrodników po 4 szylingi. Był to „złoty wiek” Polski obojga narodów.

Podczas prowadzenia indeksacji parafii jabłowskiej przez bp. Alberta Gniewosza (wizytacja parafialna z 1597 roku) potwierdza się przejęcie przez miejscowych katolików budynku kościelnego wraz ze szkołą.

Tuż po potopie szwedzkim (1655-1660) zniszczenia budynków były ogromne, a miejscowa ludność tak przetrzebiona i zubożała, że nie bardzo było kogo i za co uczyć. Reszty dokonała zaraza. 26 lat po tych tragicznych wydarzeniach wieś nadal stanowiła dobra królewskie należące do starostwa gniewskiego. Zamieszkiwało ją 150 osób, w tym sporo dzieci. Potwierdza to przeprowadzona wizytacja parafialna z 16 października 1686r. Gdy kraj mozolnie i z trudem zaczął podnosić się ze zgliszcz wojennych, szlachta wprowadziła zakaz szkolny obejmujący dzieci chłopskie. Rozwijająca się pańszczyzna bardzo ograniczyła możliwość pobierania nauki. Proboszcz dojeżdżał ze Starogardu. Szkoła przykościelna zaczęła upadać.

Z dokumentów wizytacji z dnia 24 marca 1703 roku dowiadujemy się, że „...inne zabudowania, a także dom dla nauczyciela w złym stanie”. W tym czasie parafię zamieszkiwało 133 katolików i 3 luteranów.

Wizytujący parafię nie stwierdzają w latach dwudziestych i trzydziestych XVIII wieku istnienia szkoły w Jabłowie, pomimo że w 1703 roku na ziemi gromadzkiej postawiono nowy budynek szkolny. Nieznaczna poprawa nastąpiła dopiero w drugiej połowie XVIII wieku.

Dekret reformacyjny dla parafii w Jabłowie z 31 października 1765 roku o szkole parafialnej nie wspomina.

W wyniku I rozbioru Polski we wrześniu 1772 roku powiat starogardzki został włączony do Prus. Nowi zwierzchnicy przestali się troszczyć o edukację w szkołach wiejskich. Podczas wojen napoleońskich nie następuje żadna poprawa. Chociaż wojsko polskie odbiło z rąk Prusaków Starogard, Napoleon oddał całe Pomorze po pokoju w Tylży w 1807 roku w ich ręce. Przepadła nadzieja na polską szkołę w Jabłowie.

Po kongresie wiedeńskim w 1815 roku Prusacy w celu szybkiej germanizacji ludności polskiej powołują szkoły niemieckie, w których od 1819 roku „...winna być, obok języka krajowego, udzielana nauka zupełna w języku niemieckim odpowiednio do stopnia szkoły”.

W 1816 roku powstaje pruska szkoła w Jabłowie. Ma ona charakter katolicki, co zostało potwierdzone w latach 1859 i 1887. Na terenie gminy Starogard istniały równolegle szkoły ewangelickie. Ale to już opisana przez innych historia.

Adpleas in uniuersum uicium p[er] q[ue]d
res tempore illius p[ro]stant

Ecclesia in Iablowo

Villis Iablowo Siegia, et Capitanatum, et eia Spectans,
in ea est Ecclesia - archiepiscopalis, Tit. S. Laurentii, tota de
lateri, igni cetero murata, cum Turri à fulmine seruta ad ro-
diam partem, quo solo, pariete in uno angulo Turris, usq[ue] ad
fundamenta dispi. Tabulatum est ea apertis, utriusq[ue] p[ar]te
res adornatum. Pavimentum in minori Choro ex lateribus,
etiam ex apertis. Scamna bona & ordinati disposita. In medio
Ecclesie est fons sublimis, à terra usq[ue] ad Tabulatum elatus. Ab-
latis sunt tria, bona & decentes. In Maiori altari est Altari-
um, sed fide sacramentum in illo non est. Fons Baptismatis
in eleganti Baptisterio, à petri delectata inuentus est, ac Bles. la-
tus in Vasculo Hannes à oculata. Sacristia est murata cum for-
nice. Secum Ecclesie ex lateribus igni cetero. In Turri campa-
nula sunt Campana tres. Sepimentis sunt etiam, sicut reparati-
on. Ecclesia h[ab]et ob defectum Cleri ab Almo Loci Ordinario
incorporata est Ecclesie Marienburg.

Fot. 3 Fragment strony z wizytacji 1597 roku

Formacje

Episcopus Silesiae Administrator ad Silesiam Nicolaus de ...
Silesiae Administrator

Ecclesia Jabłowiensis.

In Villa Jabłowo ad Capitaneatū Silesiae spectandū est Ecclesiam muratam 822 Martyj 1703 ad.
in Turri S. Laurentij cum turri similiter murata, asperibus tectis,
Cubulam Ecclesiae cum asperibus bonum, parimentis Minoris Chori
et asperibus bonum lamina paucis gressibus ad bona noviter extru-
ta descripta Sacristia murata ad fornix sub bona clausura
similiter et porticus. Altaria tria Super Mensis murata in orn-
amēto et cubiliū bene clausum cum portatili bono et consecrato ubi
in vase argenteo decorata servantur Hostiae Sacrae de cere
et oleo lignum sanctum consecratum, Oleum Sacrum versus Altare in vase
in stano in armario bene clauso minus mundum et gerta sunt
Bacculae lignae de cere ubi sub bona clausura servantur
unde Pars baptismalis in pelvi sacra decorata. In Campanili
bina Campana. Solum lignum bonum. Epimentum camereoj
haec omnia Curia argentea, cerica, bacculae in Inventario
et in fornice.

Parochialis cum duobus Hypocaustis satis commodis et alia
economica pauca et quinque.

Curia habet domos 44 numeror ubi pro Parochia ipsa vero Ecclesia
haec habet proventus nisi ex decimis et rebus et
ex una Decima ubi et alia quinque ex una Decima et
sunt unum censum. Habet etiam Penitentiam do-
mum in fundo pro dicitur quam pro ubi dicit
et domos ad domos sed quinque in villa Jabłowo
sunt ad aliam partem Ecclesiae scripta.

Episcopus

Fot. 4 Kopia wizytacji parafii Jabłowo z 24 marca 1703 r. potwierdzająca wybudowanie szkoły w Jabłowie

Literatura

Ks. Witold Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacji kanonicznych biskupów kujawsko – pomorskich przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, T. 84, Lublin 2006.

Stanisław Lipski, *Szkoły w gminie Starogard od XIV wieku do roku 1904*, [w:] Kurenda, wrzesień 1998.

Ks. Anastazy Nadolny, *Wizytacje XVI–XVIII w. Indeksy parafii*. Gedanensia

Janusz Potocki, *Lipinki Szlacheckie w dokumentach i wspomnieniach*, Starogard Gdański 2013.